

Scholieren over Kindermishandeling: Het VU-PI Research Onderzoek¹

F. Lamers-Winkelmann, N.W. Slot, B. Bijl

In a study of the Vrije Universiteit and PI Research in Amsterdam the prevalence and incidence of sexual and physical abuse has been studied in a group of 1.845 Dutch students in secondary schools. 37% of the students reported at least one experience with abuse in their lifetime. 19,5% reported such an experience during the preceding year. With respect to sexual abuse these figures are respectively 8% and 4.4%. Almost 1% reported frequent and long lasting experience with almost every form of abuse (poly victims). These outcomes have been criticized by researchers of Leiden University, who found lower figures in a parallel study in which professionals such as police officers, teachers, health officials had been the informants instead of the youth themselves. The Amsterdam researchers respond to these criticisms and reflect on what they consider as hazards and weaknesses in the approach of the Leiden study.

Wat is de omvang van kindermishandeling in Nederland? Tot voor kort kon deze vraag alleen maar beantwoord worden met behulp van schattingen op basis van buitenlands onderzoek. In opdracht van de toenmalige staatssecretaris Ross vroeg het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie (WODC) twee Universiteiten deze vraag te onderzoeken.

F. Lamers-Winkelmann, prof. dr., hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Orthopedagogiek.

N.W. Slot, prof. dr., hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Orthopedagogiek en onderzoeker aan het PI Research.

B. Bijl, dr., onderzoeker aan het PI Research.

Correspondentie adres: **F. Lamers-Winkelmann**, Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Orthopedagogiek, Van der Boechorststraat 1, 1081 BT Amsterdam, e-mail: f.lamers@psy.vu.nl

De Universiteit Leiden benaderde hiertoe 1.100 informanten, dat wil zeggen professionals die beroepsmatig met kinderen te maken hebben in allerlei sectoren van de samenleving zoals onderwijs, opvoedingsondersteuning, justitiële en sociaal-medische zorg. Hen werd de vraag gesteld in hoeverre zij in hun dagelijkse praktijk verschillende vormen van kindermishandeling tegenkwamen. Ook maakte Leiden gebruik van gegevens uit formele registraties. De Vrije Universiteit Amsterdam ging een samenwerking aan met PI Research (www.piresearch.nl). VU-PI Research benaderde 1.845 leerlingen van het Voortgezet Onderwijs en heeft hen bevraagd over bepaalde handelingen en bejegeningen die zij mogelijk hadden meegemaakt, en die beschouwd kunnen worden als vormen van kindermishandeling en verwaarlozing. Zowel de resultaten van het Leidse als VU-PI onderzoek maken duidelijk dat mishandeling in enigerlei vorm iets is wat buitengewoon veel kinderen overkomt en daarom uitdrukkelijk de aandacht verdient van de overheid en de samenleving. Dat de onderzoeken zouden verschillen wat betreft de omvang van kindermishandeling stond in feite bij voorbaat vast. Dat komt omdat de resultaten afhankelijk zijn van de gekozen definities, de meetinstrumenten en de onderzoekspopulatie. Het VU-PI onderzoek komt op een grotere omvang uit dan het Leidse onderzoek. In deze bijdrage gaan we op deze verschillen in.

Kindermishandeling: een afbakening

Toen kindermishandeling 45 jaar geleden door artsen op de maatschappelijke agenda werd gezet ging het aanvankelijk alleen om ernstig lichamelijk geweld tegen heel jonge kinderen. Inmiddels dekt het begrip kindermishandeling een veel bredere lading dan toen. In het door ons uitgevoerde onderzoek werd, in overeenstemming met de Wet op de Jeugdzorg, onder kindermishandeling verstaan: elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel (Art. 1.lid m.) De wet op de jeugdzorg heeft ook betrekking op kinderen voor wie een kinderbeschermingsmaatregel geldt. Artikel 254 van het Burgerlijk Wetboek 1 noemt 'middelen die falen om een ernstige bedreiging af te wenden' als een reden voor zo'n maatregel. Onder middelen worden ook de opvoedkundige handelingen van ouders begrepen, wat een reden is om ernstige verwaarlozing eveneens onder kindermishandeling te vatten. Ook geweld tussen ouders, meestal huiselijk geweld genoemd, wordt beschouwd als een ernstige bedreiging voor het welzijn en de veiligheid van kinderen. Sinds 2003 is geweld tussen partners (huiselijk geweld dus), waarvan kinderen getuige zijn, opgenomen in de registratiesystemen van de Advies en Meldpunten Kindermishandeling en wordt dit beschouwd als een vorm van

kindermishandeling. In het Leidse onderzoek valt dit onder de categorie 'emotionele verwaarlozing'.

Hoe omvangrijk en ernstig alleen al deze laatste vorm van kindermishandeling is, moge blijken uit de volgende cijfers. In het jaar 2005 werden er 56.000 incidenten van Huiselijk Geweld in de politiedossiers opgenomen (Ministerie van Justitie, 2006). Het Ministerie meldde verder dat per jaar ongeveer 100.000 kinderen getuige zijn van Huiselijk Geweld, en dus slachtoffer zijn van 'emotionele verwaarlozing'. Kinderen die getuige zijn van geweld zijn ook vaak het slachtoffer van fysieke mishandeling. Op grond van internationaal en nationaal onderzoek wordt geschat dat van de kind-getuigen van Huiselijk Geweld tussen de 48% en 75% tevens ook slachtoffer van fysieke mishandeling is (O'Keefe, 1995; Holden e.a., 1998; Lamers-Winkelmann, 2003).

In hetzelfde jaar (2005) werden in de speciaal voor kinderen ingerichte verhoorstudio's van de politie 1175 kinderen verhoord (persoonlijke communicatie beheerder interview studio's, 2007). Het gaat daarbij dan om zo ernstige vermoedens van seksueel misbruik dat de officier van justitie een verhoor in het kader van een strafrechtelijk proces noodzakelijk acht. Niet meegeteld zijn daarbij de aangiften van seksueel misbruik jegens kinderen van vier jaar en jonger. Zij zijn te jong om in de studio te worden verhoord. Kinderen en jongeren met een verstandelijke handicap en of kinderen die zodanig psychisch beschadigd zijn dat een verhoor te belastend wordt geacht, vallen eveneens buiten het genoemde aantal. In het Leidse onderzoek komt men, voor het jaar 2005 (zie Van IJzendoorn e.a., 2007, p. 84) op een schatting van door de politie onderkend seksueel misbruik op een totaal van 273 gevallen (in de categorie 'schade' 96 en 'vermoedelijke schade' 273; tabel 6.2, 6.7).

Deze cijfers deden vermoeden dat het aantal kinderen dat per jaar te maken heeft met één van de vormen van kindermishandeling groter was dan de tot dan toe gehanteerde ruwe schattingen van 50 tot 80.000 gevallen per jaar. Hetgeen gebleken is uit zowel het Leidse als het VU-PI onderzoek.

Het VU-PI onderzoek

In ons onderzoeksrapport schreven we: "Kindermishandeling is in conceptueel opzicht een complex, in emotioneel opzicht een beladen en in beleidsmatig opzicht een lastig onderwerp. Onderzoek naar de omvang van kindermishandeling roept veel vragen op, en zal zonder twijfel ook tot veel discussie leiden over de uitkomsten ervan" (Lamers-Winkelmann, Slot, Bijl, & Vijlbrief, 2007, p.1). De discussie is niet uitgebleven, en spitst zich toe op wijze waarop de uitkomsten zijn verkregen, de representativiteit van de steekproef, en de definitie van kindermishandeling.

De definities

In zowel het Leidse als het Amsterdamse onderzoek werd uitgegaan van de omschrijving van kindermishandeling zoals die is vastgelegd in de Wet op de Jeugdzorg. Die omschrijving is, uiteraard, niet compleet. Kindermishandeling is een complex gebeuren van handelen of nalaten, en in definities en omschrijvingen zullen per definitie bepaalde zaken ontbreken.

De wetgever ziet doorgaans af van nauwkeurige opsommingen die de niet genoemde fenomenen uitsluiten en bedient zich van globale, meer omvattende omschrijvingen.

De omschrijving die de wetten bieden van kindermishandeling zijn uiteraard niet compleet.

Het concept 'kindermishandeling' is een kwalificatie van bepaalde gedragingen, een waarde-oordeel. Het impliceert dat bepaald gedrag van een volwassene ten opzichte van een kind verwerpelijk wordt gevonden, een bedreiging vormt voor diens welzijn en ontwikkeling en strijdig is met de rechten van een kind. Garbarino definiëert kindermishandeling daarom als 'acts of omission or commission by a parent or guardian that are judged by a mixture of community values and professional expertise to be inappropriate and damaging' (Garbarino, 1989, p. 220).

Uiteraard verschillen respondenten, mede afhankelijk van hun professionele expertise en de 'community values', in hun kwalificaties van gewelddadige gedragingen. Zo blijken personen die geweld rapporteren uit hun jeugd, en dat in de ogen van anderen is aan te merken als kindermishandeling dit zelf vaak niet als zodanig te beschouwen (Berger, Knutson, Heim & Perkins, 1988; Vermeij, Dekovic & Baartman, 2004). Om bij de operationalisering van het concept 'kindermishandeling' niet afhankelijk te zijn van de individuele waarde-oordelen en kwalificaties van respondenten, dienen – los van de morele en incriminerende kwalificaties van zulke termen in een survey-onderzoek – algemene termen als mishandeling en verwaarlozing vermeden te worden. Bovendien stimuleert het vragen naar concrete gedragingen de herinnering beter dan het vragen naar algemene en meer abstracte begrippen. In dit onderzoek is gevraagd naar gedragingen jegens kinderen die te beschouwen zijn als meer of minder ernstige vormen van fysiek of emotioneel geweld, van verwaarlozing of van seksueel misbruik. In het rapport is duidelijk omschreven welke (combinaties) van deze gedragingen te beschouwen zijn als kindermishandeling en hoe groot de groep kinderen is die hiervan het slachtoffer is. Daarnaast werd gepeild in welke mate er sprake is van geweld tussen de ouders van de ondervraagde kinderen (emotionele verwaarlozing).

Het is dus aan de onderzoekers om het begrip verder te operationaliseren. In het VU-PI onderzoek werd gebruik gemaakt van een aangepaste versie van de Dating Violence Questionnaire (Douglas & Straus, 2006), aangevuld met items

van de Parent-Child Conflict Tactics Scale, child-report version (CTSPC; Straus, 2001; Straus, Hamby, Finkelhor, Moore & Runyan, 1998). Deze samengestelde vragenlijst kreeg de naam *Vragenlijst Vervelende en Nare Gebeurtenissen* (VVNG).

In de lijst wordt gevraagd naar heel specifieke handelingen of bejegeningen. Die handelingen of bejegeningen zijn voor de verwerking ondergebracht in bepaalde categorieën, clusters. Zo valt de vraag “Mijn moeder/vader heeft mij met een vuist geslagen of heeft mij (heel) hard geschopt” in het VU-PI onderzoek in de categorie fysieke mishandeling, geheel in overeenstemming met de omschrijving van fysieke mishandeling van het Leidse onderzoek dat spreekt van: *opzettelijke lichamelijke mishandeling al dan niet met behulp van een voorwerp, wapen of vreemde substantie (b.v. slaan met een stok, maar ook verbranden met vloeistof of vuur, vergiftigen, verstikken of verdrinken) of het toestaan hiervan. Tot deze categorie hoort ook slaan, stompen, schoppen, bijten, schudden, gooien, of met opzet laten vallen, steken, wurgen, of schijnbaar toevallig opgelopen letsel secundair aan lichamelijke mishandeling, (zoals bij het Shaken baby syndrome)* (Van IJzendoorn, Prinzie, Euser, e.a., 2007, p. 63).

‘Geen hulp bij huiswerk door ouders’ is in ons onderzoek op zichzelf *geen* vorm van verwaarlozing. De Leidse collega’s noemen dit item als bewijs dat wij het geringste probleem al onder verwaarlozing en mishandeling onder zouden brengen. Het gewraakte item – het lichtste uit een reeks – gaat echter pas tellen als er sprake is van twee of meer andere vormen van veel ernstiger verwaarlozing. En dan is er heel veel aan de hand.

De onderzoekers hebben de vragen niet bij voorbaat in het kader van mishandeling of misbruik geplaatst, omdat deze labels voor sommige kinderen te bedreigend zijn. Het komt ook voor dat bepaalde kinderen niet weten dat een bepaalde handeling onder mishandeling of misbruik valt, zoals we eerder opmerkten.

Een tweede daarop aansluitende reden is de nauwkeurigheid van de rapportage. Als er gevraagd wordt of een bepaalde concrete gebeurtenis ooit, of meerdere malen heeft *plaatsgevonden* lokt dat hoogstwaarschijnlijk een meer betrouwbaar antwoord uit dan wanneer er gevraagd wordt naar het aantal malen dat de leerling zich misbruikt of mishandeld heeft *gevoeld*.

In het Leidse onderzoek werden de omschrijvingen van de verschillende vormen van kindermishandeling gehanteerd, zoals afkomstig uit de Amerikaanse NIS studies. In het Amsterdamse onderzoek werden aan scholieren vragen gesteld over handelingen die representatief geacht worden voor de verschillende vormen van kindermishandeling.

Om na te gaan of de Amsterdamse en Leidse mishandelingscategorieën overeenkwamen werden de mishandelings-, verwaarlozings- (waaronder huiselijk geweld), en seksueel misbruik vragen uit de scholieren vragenlijst voorgelegd aan 8 onafhankelijke beoordelaars, te weten 4 master studenten orthopedagogiek, en 4 orthopedagogen/psychologen werkzaam binnen een Riagg.

Hen werd gevraagd de mishandelings-, verwaarlozings- (waaronder huiselijk geweld), en seksueel misbruik vragen in te delen in de categorieën zoals die in het Leidse onderzoek worden onderscheiden. Van de vragen in ons onderzoek werd 63% door alle 8 beoordelaars geplaatst in de overeenkomstige Leidse categorie, 25% door 7 van de 8, 8% door 6 van de 8, en 4% door 5 van de 8 beoordelaars.

Vragenlijsten

Het zelf bevragen van respondenten is een geaccepteerde en wijdverbreide vorm voor het verzamelen van data, zowel voor klinisch als wetenschappelijk gebruik. Middels de Child Behavior Checklist – Youth Self Report (CBCL-YSR; Achenbach, 1989, revisie 1991), worden kinderen en jongeren tussen de 11 en 18 jaar wereldwijd bevestigd over dingen die ze doen en denken. Met de Vragenlijst voor Angst voor Kinderen (Oosterlaan, Prins, Hartman, & Sergeant, 1995) geven kinderen aan waarvoor ze bang zijn. Joodse kind-overlevenden van de Nazi-vervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog gaven via vragenlijsten een beeld van wat zij “gedurende de oorlog en de eerste naoorlogse jaren hadden meegemaakt en wat zij zich daarvan herinnerden” (Van der Hal- van Raalte, 2007). Officiële statistieken over jeugdcriminaliteit geven weer wat bij professionals bekend is omtrent delinquent gedrag van jongeren, maar “self-reports of delinquency are more comprehensive in that they include those behaviors not reported, or not otherwise known, to the authorities” (Loeber, Farrington, & Petechuk, 2003, p.6). Farrington, Loeber, Stouthamer-Loeber, van Kammen en Schmidt (1996) vonden dat jongeren accurate informatie wilden en konden geven over hun minder ernstig en ernstig delinquent gedrag.

Het is bekend dat aan ‘self report’ bezwaren kleven. Twee belangrijke problemen zijn: antwoordtendenties en de factor tijd. Een antwoordtendencie kan erop gericht zijn de zaken mooier of in ieder geval anders voor te stellen dan ze zijn. In onderzoek naar jeugdcriminaliteit is dit een bekend probleem. Veel jongeren hebben de neiging de zaken wat mooier voor te stellen, maar verassend genoeg zijn de criminaliteitscijfers op grond van self report meestal hoger dan de officieel geregistreerde criminaliteit. Dat komt omdat de jongeren ook rapporteren over delicten die niet onder de aandacht van Justitie komen. (Loeber, Farrington, & Petechuk, 2003; Farrington, Loeber, Stouthamer-Loeber, Van Kammen en Schmidt, 1996). In ons onderzoek kan eenzelfde probleem gespeeld hebben. Het lastige is wel dat we niet goed weten *in welke richting* dit de cijfers beïnvloed zou kunnen hebben. Op het eerste gezicht zou men verwachten dat jongeren terughoudend rapporteren over nare ervaringen. Aan de andere kant: jeugdigen die door mishandeling of een andere oorzaak een sombere kijk op de wereld om hen heen hebben, of – in de termen van Beck (1999) een angstige kernovertuiging – zullen misschien geneigd zijn tot over-rapportage. In de onderzoeksoepzet is hier rekening meegehouden. In de *Vragenlijst Vervelende en Nare Gebeurtenis-*

sen (VVNG) zijn 13 vragen opgenomen die sociale wenselijkheid meten. Een kwart van de leerlingen viel op door scores op deze items. Daarnaast zijn items over narigheid (slachtoffer zijn van pesten, criminaliteit) in de lijst opgenomen uit het Nationaal Scholieren Onderzoek. Als de leerlingen op deze items lager zouden scoren dan de gemiddelde scholier zou dit op onderrapportage kunnen duiden. Dit bleek inderdaad het geval.

De factor tijd speelt vooral een rol bij de antwoordmogelijkheden die verder weg in de tijd liggen. De actuele ervaringen zijn van invloed op de terugblik. Jeugdigen die het nu goed hebben, zullen geneigd zijn nare ervaringen uit het verleden milder te beoordelen, en omgekeerd kan de actuele mishandeling de kijk op het verleden beïnvloeden. In het VU-PI onderzoek kunnen de cijfers die betrekking hebben mishandeling *ooit* in het leven van de respondent door dit fenomeen beïnvloed zijn. Ook de Leidse onderzoekers realiseren zich dat bij het bevragen van informanten ook de nodige onzuiverheden kunnen optreden. Zij stellen dat hun cijfers *schattingen* zijn met een foutenmarge. Het is opmerkelijk dat de Leidse collega's hoewel ze zich realiseren dat ook hun cijfers kunnen afwijken, er van overtuigd zijn hun uitkomsten betrouwbaarder zijn dan de Amsterdamse. Temeer omdat in het Amsterdamse onderzoek de jeugdigen zelf bevraagd zijn over wat hun is overkomen, terwijl de Leidse cijfers afkomstig zijn van derden.

In het Leidse eindrapport wordt fors stelling genomen tegen het gebruik van vragenlijsten bij prevalentie-onderzoek naar kindermishandeling. De bewuste paragraaf noemt bij een aantal instrumenten bezwaren van inhoudelijke en testtheoretische aard. Sommige begrippen zijn niet goed afgebakend. Er zijn dubbelzinnige vragen, enzovoort. Voor een deel hebben wij dat zelf ook geconstateerd bij de constructie van de VVNG. We hebben daarom heel veel aandacht besteed aan de constructie, en de latere versies getoetst met behulp van panels deskundigen en panels middelbare scholieren.

De manier van data verzamelen en 'rapporteur gedrag'

De beide onderzoeken verschillen in hun uitkomsten. Dit hangt voor een deel samen met de manier waarop gepeild is. Dat het VU-PI onderzoek hogere cijfers te zien geeft hangt onder meer hiermee samen, dat gepeild is bij direct betrokkenen, te weten de kinderen die het aan den lijve ervaren hebben. Veel van wat kinderen overkomt is onbekend voor professionals. Dat was te verwachten. Het signaleren van kindermishandeling is een complexe zaak die gedegen kennis van de mogelijke signalen en symptomen van verwaarlozing, mishandeling en seksueel misbruik vereist. En aan die gedegen kennis ontbreekt het diegenen die in hun werk met kinderen te maken hebben nogal eens (Hermans & Ter Meulen, 2005). Al eerder werd in het rapport '909 zorgen' (Slot, Theunissen, Esmeijer, & Duivenoorden, 2002) geconstateerd dat gezinsvoogden in de kinderbeschermingsdossiers ongeloofwaardig weinig melding maakten van misbruik en mishandeling. Inmiddels wordt in het kader van de zogeheten 'Delta-

methode' (Van Montfoort & Slot, 2002), dat verbetering van de werkwijze van gezinsvoogden beoogt, specifiek aandacht geschonken aan het signaleren van misbruik en mishandeling. Gezinsvoogden worden getraind in het herkennen van kindermishandeling, en in het praten met kinderen als er een vermoeden van mishandeling bestaat, en vooral in het bespreekbaar maken van dit vermoeden met de ouders.

In het Leidse onderzoek werden voor een deel van de professionals (uit 110 van de 214 betrokken instanties) informatiesessies gehouden van 1½ à 2 uur waarin hen a) de opzet van het NPM 2005 onderzoek werd uitgelegd, b) de verschillende vormen van kindermishandeling en de definities werden besproken, c) het registratie formulier werd uitgelegd, en d) de juridische aspecten van het onderzoek aan bod kwamen (IJzendoorn e.a., 2007). De rest van de professionals werd schriftelijk geïnstrueerd. Gedegen kennis over signalen van kindermishandeling is een noodzakelijke voorwaarde voor het signaleren van en het rapporteren over kindermishandeling. Maar kennis alleen is geen voldoende voorwaarde voor het signaleren en rapporteren. Daarnaast zijn er twee zaken nodig. In de eerste plaats moeten professionals getraind worden in het observeren van kinderen, en het leren herkennen van signalen die mogelijk op(vormen van) kindermishandeling kunnen duiden. In de tweede plaats is attitudeverandering nodig. Potentiële signaleerders/rapporteurders dienen bereid te zijn, of de moed te hebben, om het vermoeden om te zetten in een melding van kindermishandeling. Potentiële signaleerders zijn in eerste instanties al diegenen die beroepshalve te maken hebben met kinderen en jongeren. Dat zijn dan bijvoorbeeld medewerkers van de Bureaus Jeugdzorg, exclusief de medewerkers van de AMK's die immers niet zelf signaleren, maar meldingen van kindermishandeling van *anderen* ontvangen. Medewerkers van het Bureau Jeugdzorg (exclusief AMK medewerkers), waren in 2005 goed voor 6.6% van alle meldingen bij het AMK. In 2005 werden daarnaast meldingen over kindermishandeling bij het AMK gedaan door het Algemeen Maatschappelijk Werk, de GGZ (jeugd en volwassenen), huisartsen, de jeugdgezondheidszorg, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, leerplichtambtenaren, MEE, onderwijsvoorzieningen, de Vrouwenopvang, en ziekenhuizen. Deze instellingen waren tezamen goed voor een kwart van de AMK meldingen. Het merendeel echter, 37,7%, was afkomstig van iemand die het kind en/of de ouders uit de privé-omgeving kende (Wolzak, 2006). Dat is een aanzienlijk percentage, zeker als in aanmerking genomen wordt dat Van Burik en Geldrop (1996) vonden dat 23% van hun respondenten ooit wel eens het vermoeden gehad had dat een kind thuis werd mishandeld of slecht behandeld, maar dat daarvan slechts 19% bereid was dit ook te melden bij de daarvoor geëigende instanties. Dit alles impliceert dat van het aantal kinderen waarvan aan volwassenen uit de privé omgeving bekend is dat zij mishandeld of slecht behandeld worden slechts een vijfde deel gemeld wordt bij het AMK. Ook professionals zijn niet snel geneigd te melden. Van een groep Amerikaanse klinici (psychologen), die allemaal ervaring hadden met kindermishandeling in hun praktijk, had slechts 65% dit gemeld, ondanks het feit dat

Amerika een meldingsplicht kent voor deze professionals (Kalichman, Craig, & Follingstad, 1990). Uit onderzoek van Webster, O'Toole, O'Toole, en Lucal (2005) bleek dat in 84% van de mishandelingszaken die op scholen worden herkend, geen actie wordt ondernomen, hoewel in Amerika de meldingsplicht inzake kindermishandeling ook geldt voor onderwijzend personeel.

Representativiteit van de steekproef

De VU-PI onderzoekers zijn ook gekritiseerd vanwege de samenstelling van de steekproef. De representativiteit hiervan is inderdaad minder fraai dan de onderzoekers zich gewent hadden. De representativiteit schiet tekort waar het gaat om de etnisch-culturele achtergrond. De steekproef is iets 'witter' en hoger opgeleid. Uit het Leidse onderzoek komt naar voren dat een allochtone achtergrond een risicofactor is die echter weer grotendeels wegvalt als opleiding wordt verdisconteerd. Met minder allochtonen en iets teveel opleiding zijn de VU-PI cijfers wellicht een onderschatting.

VU-PI resultaten in het kort

Ruim eenderde, 37% van de leerlingen van het voortgezet onderwijs zegt *ooit* in hun leven te maken gehad met één of meer vormen van kindermishandeling. 19,5% geeft aan in het *afgelopen jaar* handelingen of bejegeningen te hebben ondergaan die – door de onderzoekers – beschouwd worden als vormen van kindermishandeling en verwaarlozing. Acht procent van de leerlingen heeft *ooit* te maken gehad met handelingen die vallen in de categorie seksueel misbruik, en 4,4% zegt dat dit hem/haar in het afgelopen jaar is overkomen. Bijna één procent van de leerlingen heeft gedurende een zeer lange periode zeer frequent bloot gestaan aan vrijwel alle vormen van mishandeling (poly-victims). De meeste leerlingen die handelingen melden die vallen in de categorie seksueel misbruik, melden tevens dat die handelingen werden verricht door iemand van buiten hun gezin. Dit is in overeenstemming met ander onderzoek. Finkelhor en Osmond (2000) lieten zien dat hoe ouder het kind, hoe groter de kans op misbruik buiten het gezin. Tussen het 6de en 9de levensjaar is de verhouding misbruik door iemand van binnen het gezin en misbruik door iemand van buiten het gezin 50-50. Na het 9de levensjaar neemt het misbruik door iemand van buiten het gezin fors toe. Op 11 jarige leeftijd is het percentage plegers buiten het gezin 60, en vanaf 11 schommelt het rond de 70. Ook de bevinding dat bij de onderscheiden vormen van seksueel misbruik naar verhouding iets vaker minderjarigen dan volwassenen (als pleger) betrokken zijn geweest is in overeenstemming met een ontwikkeling die de laatste jaren gesignaleerd wordt. In de meeste gevallen van seksueel misbruik is de pleger een mannelijk gezinslid, doch niet de (stief)vader (World Health Organization, 2005). Op 17-11-2006 berichtte Van Wijk in het Nederlands Dagblad dat het percentage jongeren dat in aanraking komt met de politie wegens een zedendelict in 15 jaar tijd is ver-

drievoudig. En Finkel, medical director van het Child Abuse and Research Education & Service Institute (Stratford, New Jersey) berichtte op de website van de International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect (Ispan) dat in zijn instituut een significante vermeerdering van het aantal onderzoeken inzake seksueel misbruik door jongeren te constateren was (25 oktober 2006). In ongeveer een derde deel van de seksueel misbruik zaken in zijn instituut, zo meldde hij, zijn de plegers adolescenten (12-15 jaar). Als, tentatieve, verklaring noemt hij de makkelijke toegankelijkheid van pornografie via het internet, de kabel of video, en het daarna 'uit proberen' van dat wat gezien is.

De in het VU-PI onderzoek gevonden percentages zijn, vergeleken met recent buitenlands onderzoek, niet afwijkend. Hussey, Chang en Kotch (2006) vonden middels 'The National Longitudinal Study of Adolescent Health' onder 15,197 adolescenten (77.4% response rate) dat 41.5% een vorm van verwaarlozing meldde ('supervision neglect'), 28.4% een vorm van fysieke mishandeling, 11.8% een vorm van fysieke verwaarlozing, en 4.5% een vorm van seksueel misbruik.

In dit onderzoek werd, in overeenstemming met vele andere onderzoeken naar kindermishandeling, waaronder het Leidse, gevonden dat jongeren die in een één-ouder gezin leven een bijna 2x zo groot risico lopen om slachtoffer te worden van kindermishandeling (Unicef, 2003). Unicef waarschuwt tegen stigmatisering. Immers, de cijfers over kindermishandeling in één-ouder gezinnen zeggen niets over de pleger van het misbruik, doch geven alleen aan wat de woon- en leefomstandigheden van de slachtoffers zijn. Daarnaast, zo wordt door Unicef benadrukt, is het aannemelijk dat de associatie tussen kindermishandeling en één-ouder gezinnen niet in de eerste plaats te maken heeft met het één-ouderschap, maar met de combinatie van laag inkomen, (verhoogde) stress en sociale isolatie.

Ook werd een duidelijke samenhang gevonden tussen agressie binnenshuis en seksueel misbruik. Dit betekent dat geweld in het gezin een belangrijke 'marker' kan zijn dat er misbruik plaatsvindt. Voor de praktijk van de jeugdbescherming en jeugdzorg is dit een belangrijk gegeven. Fysiek geweld treedt eerder aan het daglicht dan seksueel misbruik. Voor sommige ouders en kinderen is agressie een minder groot taboe; men heeft er bijvoorbeeld niet zo'n moeite mee om te vertellen dat er wel eens rake klappen vallen. Jeugdbeschermers of zorgverleners die op de hoogte zijn – of geraken – van fysiek geweld in het gezin dienen op de hoogte te zijn van de vergrote kans op seksueel misbruik in zo'n situatie. In de eerder genoemde Delta-methode voor jeugdbescherming (Van Montfoort & Slot, 2002) wordt aanbevolen in zo'n situatie de bewijslast om te keren en op zoek te gaan naar informatie die op veiligheid duidt.

Daarnaast bleek uit *Scholieren over Mishandeling* dat victimisatie binnenshuis (emotioneel geweld; fysiek geweld; ervaren onveiligheid) samengaat met victimisatie buitenshuis. Hoewel de opzet van ons onderzoek het niet toelaat om harde oorzaak-gevolg conclusies te trekken, kan men toch wel een veronder-

stellingen hieromtrent formuleren. Het sociale leven van een kind begint binnenshuis en bij het ouder worden wordt de actieradius geleidelijk aan groter. De verklaring dat een kind thuis mishandeld wordt en daardoor een grotere kwetsbaarheid ontwikkelt die vervolgens in de buitenwereld de kans vergroot dat het kind opnieuw met geweld te maken krijgt, ligt meer voor de hand dan een proces in omgekeerde richting. Die kwetsbaarheid die een kind ontwikkelt als gevolg van victimisatie kan verschillende vormen aannemen. Men kan denken aan tekorten: het kind leert niet de vaardigheden die van belang zijn belangrijke ontwikkelingstaken te volbrengen. Dergelijke kinderen, raken 'achter', zijn minder weerbaar en minder in staat op een positieve wijze contacten aan te gaan. Anderzijds kan victimisatie leiden tot een surplus aan riskante gedragingen. Bekend zijn de ontremde toenaderingsreacties ten opzichte van vreemden die kinderen met een gehechtheidstoornis kunnen ontwikkelen.

Een intrigerende uitkomst uit het onderzoek is het verband tussen victimisatie en antisociaal gedrag (openlijk en heimelijk antisociaal gedrag en middelen misbruik). De mogelijke verklaring hiervoor loopt deels parallel met de veronderstelde verklaring in de bovenstaande paragraaf. Kinderen die thuis als gevolg van victimisatie een kwetsbaarheid ontwikkelen, zijn wellicht eerder geneigd hun heil te zoeken buiten het gezin, terwijl zij daar juist door bovengenoemde tekorten aan vaardigheden en een surplus aan riskant gedrag eerder in verkeerde handen vallen. Met andere woorden: victimisatie verhoogt de kans op antisociaal gedrag. Een omgekeerd proces is echter ook denkbaar. Als kinderen – als gevolg van victimisatie – antisociaal gedrag ontwikkelen, kan datzelfde gedrag weer leiden tot hernieuwde victimisatie. Dat laatste kan thuis plaatsvinden, bijvoorbeeld doordat het kind thuis in de moeilijkheden komt vanwege het antisociale gedrag, maar ook buitenshuis.

Bij vrijwel alle tabellen over kindermishandeling in ons onderzoeksrapport *Scholieren over mishandeling* wordt melding gemaakt van grote spreidingen en van 'uitschieters' die gemiddelden omhoog stuwen. Dit betekent dat er een categorie slachtoffers voorkomt die in zeer grote mate lijdt onder mishandeling. De cijfers suggereren ook dat deze jeugdigen met *alle* vormen van mishandeling die in dit onderzoek onderscheiden werden te maken hebben. In vakliteratuur wordt dit aangeduid met poli-victimisatie (Finkelhor, Ormrod, Turner, & Hamby, 2005; Finkelhor, Ormrod, & Turner, in press). Uit ons rapport blijkt rond de 1% van de scholieren in deze categorie te vallen. Finkelhor e.a. (2005) vonden in een telefonisch survey dat 22% van de geïnterviewde jongeren (10-17 jaar) vier of meer vormen van victimisatie hadden doorgemaakt. Poly-victimisatie, zo bleek uit hun onderzoek, was sterk geassocieerd met symptomen van post-traumatische stress.

Wat zeggen de cijfers?

Wat kan men in het algemeen zeggen over dergelijke cijfers?

Een betrouwbare en valide meting van kindermishandeling en misbruik wordt bemoeilijkt door het feit dat er geen objectieve afbakeningen bestaan. Wat de ene onderzoeker tot mishandeling rekent, zal diens collega misschien nog net acceptabel achten. Deze definitie- en criteriakwesties verklaren waarom de uitkomsten van prevalentie-onderzoeken zo uiteenlopend zijn. Bij andere maatschappelijke vraagstukken zien we een vergelijkbaar probleem. Studies over lucht- en bodemvervuiling kunnen onderling zeer verschillen, omdat men van verschillende grenswaarden uitgaat. In het geval van kindermishandeling komt daar nog iets bij. In tegenstelling tot de samenstelling van de lucht die objectief te meten valt is de omvang van kindermishandeling nooit nauwkeurig vast te stellen omdat deze zich voor een belangrijk deel in het verborgene afspeelt. We kunnen niet achter de deuren van de gezinnen kijken en we weten niet wat er zich afspeelt als kinderen zonder toezicht van de opvoeders contact hebben met leeftijdgenoten en volwassenen. Als de 'impact' van mishandeling zich op een observeerbaar en eenduidig niveau aan de buitenwereld zou manifesteren zou dit allemaal niet zo'n probleem zijn, maar dat is niet het geval. Zelfs bij een 'objectieve impact' die op een voorspelbare en in principe observeerbare vorm volgt op een bepaalde vorm van mishandeling, denk aan blauwe plekken na zware klappen en stoten, is de kans groot dat de buitenwereld het niet opmerkt. Als het gaat om de 'subjectieve impact' wordt het onderkennen van mishandeling nog moeilijker. Die subjectiviteit kan te maken hebben met eigenschappen van het kind en de omgeving, of met het ontwikkelingsstadium van kind (Kendall Tacket, Williams & Finkelhor, 1993).

De VU-PI Research onderzoekers zijn zo zorgvuldig mogelijk met deze validiteitskwesties omgegaan. Ten eerste door zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaand onderzoek. De Vragenlijst Vervelende en Nare Gebeurtenissen (VVNG) bouwt voort op eerder onderzoek waardoor het mogelijk wordt de Amsterdamse cijfers te vergelijken met internationale uitkomsten. Ten tweede door bij de afbakening van de begrippen mishandeling en misbruik nauw aan te sluiten bij de gebruikelijke operationalisering van deze concepten. Ten derde door het bieden van transparantie. Het VU-PI rapport is volkomen transparant doordat per itemcategorie is aangegeven of deze wel of niet onder de noemer van mishandeling is gerekend. Met enig gevoel voor cijfers, of anders de zakrekenmachine kan de lezer zelf zien hoe de cijfers veranderen als er een andere inclusie-keus gemaakt wordt. Het eindrapport is geen apodictische opsomming van uitkomsten, maar biedt de mogelijkheid tot nadere exploratie en verificatie van de gegevens.

Een punt dat ons van het hart moet is het onbegrijpelijke focus die de Leidse onderzoekers op pedofilie plaatsen, onder andere door de verwickelingen erbij te halen rond de publicaties van Sandfort wiens werk in de jaren tachtig door veel pedofielen werd gezien als een steun. Tegenwoordig onderschrijft geen enkele wetenschapper Sandforts onderzoek meer, maar waarom moet de pedofilie nu voor het voetlicht komen? De Leidse onderzoekers zijn toch hopelijk niet zo naïef om te menen dat kindermishandeling en misbruik vooral aan pedofielen of een pedofiele geaardheid toe te schrijven valt? Daarmee zou de klok wel heel ver teruggedraaid worden. De navrante werkelijkheid is dat kinderen het vaakst slachtoffer worden van mishandeling en misbruik door gewone mensen in hun nabije omgeving.

Dit laat onverlet dat, zeker in de jaren tachtig, zowel de politiek als de wetenschap seksueel misbruik van kinderen leek te tolereren. Men beriep zich daarbij op de vermeende instemming van het minderjarige kind, en op de vrijheid van uiting van elke seksuele geaardheid. Inmiddels zijn de jaren tachtig voorbij, en wordt zowel seksueel misbruik van kinderen alsmede alle andere vormen van kindermishandeling door politiek en wetenschap als onwenselijk geacht. Hoewel de discussie over de pedagogische tik, in sommige landen ook beschouwd als een vorm van kindermishandeling, in Nederland nog steeds voortduurt.

Discussie

Kindermishandeling, zo bleek uit de twee onderzoeken, is geen randverschijnsel. Beide onderzoeken tonen aan dat het gaat om een ernstig maatschappelijk probleem, en het feit dat de ministeries van Justitie en VWS het initiatief tot deze onderzoeken hebben genomen, onderstreept dat ook zij dit maatschappelijke probleem onderkennen.

De omvang en de gevolgen van kindermishandeling hebben een grote impact op de samenleving. Daarover bestaat geen controverse, laat staan een pedagogische controverse. Er zijn nu twee verantwoorde grenzen bekend: een ondergrens en een bovengrens. Dat betekent dat drie dingen hoogst noodzakelijk zijn.

In de eerste plaats hebben we een beleid nodig dat zich inzet voor terugdringen van dit verschijnsel, voor preventie. Zo'n beleid vergt onder meer de stimulering van ondersteuning van met name die jonge ouders, voor wie het grootbrengen van kinderen een extra zware opgave is.

In de tweede plaats hebben we een beleid nodig dat volop mogelijkheden biedt om al die kinderen die dit overkomt tijdig goede opvang te bieden, en die hulp die het hen mogelijk maakt dit soort traumatische ervaringen te boven te komen.

In de derde plaats hebben we vervolgonderzoek nodig. Zowel het bevragen van professionals die als informant gelden – de Leidse aanpak – als bevragen van kinderen en jeugdigen zelf – zoals VU-PI Research deed – dienen herhaald te worden. Longitudinaal onderzoek is nodig om meer zicht te krijgen op de

wijze waarop risicofactoren en beschermende factoren bij het kind, de ouders en de omgeving van invloed zijn op het al of niet onbedreigd opgroeien van het kind. Politiek gesproken is het belangrijk te weten dat op den duur deze drie investeringen zich dubbel en dwars terugverdienen.

Veel jongeren in het VU-PI onderzoek geven aan dat hun ouders in de opvoeding gebruik maken van geestelijk of lichamelijk geweld. Voor een deel van de jongeren is het gebruik van geestelijk of lichamelijk geweld uiterst onaangenaam, doch zij gaan er niet onderdoor. Zij krijgen in hun omgeving de nodige compensatie, of het gezin kreeg, op het juiste moment, voldoende steun om het geweld te laten stoppen. Initiatieven zoals het Haagse Kindspoor project, waar direct na een politiemelding van Huiselijk Geweld opvoedingshulp en hulp voor het de kindslachtoffers en/of getuigen wordt geboden zijn een goed voorbeeld van die genoemde steun (Baeten, 2004; Lamers-Winkelmann & Winder, in druk). Maar er is een groep kinderen die het ontbreekt aan voldoende compensatie in de omgeving, en waar steun aan het gezin uitblijft. En dat baart zorgen. Zeker de groep die aangeeft dat zij alle vormen van kindermishandeling heeft ondergaan.

Noot

- 1 Dit artikel is geschreven op basis van het rapport *Scholieren over Mishandeling: Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs* (2007). Het rapport is te downloaden van www.piresearch.nl. Auteurs: F. Lamers-Winkelmann, N.W. Slot, B. Bijl, A.C. Vijlbrief.

Literatuur

- Achenbach, T. M. (2001). *Manual for the ASEBA School age forms and profiles*. Burlington, IA: Research Center for children, youth and families.
- Baeten, P.A.C.M. (2004). *Onderzoeksvoorstel Pilot Kindspoor*. Den Haag: Advies- en Meldpunt Kindermishandeling Haaglanden/Bureau Jeugdzorg Haaglanden.
- Beck, J.S. (1999). *Basisboek cognitieve therapie*. Baarn: Uitgeverij Intro.
- Berger, A.M., J.F. Knutson, J.G. Mehm & K. Perkins (1988). The self-report of punitive childhood experiences of young adults and adolescents. *Child Abuse and Neglect*, 12, 251-262.
- Burik, A., van. & Geldrop, M. (1996). *Het melden van vermoedens van kindermishandeling – ervaringen en wensen van potentiële melders*. Amsterdam: Van Dijk, Van Soomer en Partners BV.
- Douglas, E.M., & Straus, M.A. (2006). Assault and injury of dating partners by university students in 19 countries and its relation to corporal punishment experienced as a child. *European Journal of Criminology*, 3, 293-318.
- Farrington, D.P., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. Van Kammen, W.B., & Schmidt, L. (1996). Self-reported delinquency and a combined delinquency scale based on boys, mothers and teachers: Concurrent and predictive validity for African Americans and Caucasians. *Criminology*, 34, 493-517.
- Finkelhor, D., & Ormrod, R. (2000). *Characteristics of crimes against juveniles*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs: OJJDP.

- Finkelhor, D., Ormrod, R.K., Turner, H.A., & Hamby, S.L. (2005). Measuring poly-victimization using the Juvenile Victimization Questionnaire. *Child Abuse and Neglect*, 29(11), 1297-1312.
- Finkelhor, D., Ormrod, R.K., Turner, H.A. (in press). Poly-victimization: A neglected component in child victimization trauma. *Child Abuse & Neglect*.
- Garbarino, J. (1989). The incidence and prevalence of child maltreatment. In: L. Ohlin & M. Tonry (Eds.), *Family Violence* (pp. 219-261). Chicago: The University of Chicago Press.
- Hermans, J., & Meulen, M. ter. (2005). *Een andere aanpak van kindermishandeling: tussenverslag Regio's Raak, Periode 1 juli 2003 – 1 februari 2005*. Woerden/Amsterdam.
- Hussey, J.M., Chang, J.J., & Kotch, J.B. (2006). Child maltreatment in the United States: prevalence, Risk factors, and Adolescent Health Consequences. *Pediatrics*, 118(3), 933-942.
- Holden, G.W., Stein, J.D., Ritchie, K.L., Harris, S.D., & Jouriles, E.N. (1998). Parenting behaviors and beliefs of battered women. In G.W. Holden, R.G. Geffner, & E.N. Jouriles, *Children exposed to marital violence* (pp. 289-334). Washington DC: American Psychological Association.
- Kalichman, S.C., Craig, M.E., & Follingstad, D.R. (1990). Professionals' adherence to mandatory child abuse reporting laws: effects of responsibility attribution, confidence ratings, and situational factors. *Child Abuse & Neglect*, 14, 69-77.
- Kendall Tackett, K.A., Williams, L.M. & Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164-180.
- Lamers-Winkelmann. (2003). *Een Huilend Huis. Over de effecten van geweld in het gezin op kinderen en de mogelijkheden om hen te helpen de ervaringen te verwerken*. Amsterdam: Vrije Universiteit, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek, afdeling Orthopedagogiek. Rapport in opdracht van de Provincie Zeeland/Scoop.
- Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over Mishandeling: Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs*. Amsterdam/Duivendrecht: Vrije Universiteit- PI Research.
- Lamers-Winkelmann, F., & Winder, L. (in druk). *Kindspoor. Vroegtijdige signalering en aanpak van geweld in gezinnen*. Den Haag: Stichting Bureaus Jeugdzorg Haaglanden/Zuid-Holland.
- Loeber, R., Farrington, D.P., & Petechuk, D. (2003). *Child delinquency: Early intervention and prevention*. Washington DC: Child Delinquency Bulletin Series. US Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Ministerie van Justitie. (2006). *Huiselijk Geweld (F&A 6697)*. Rijswijk: Ministerie van Justitie.
- Montfoort, A. van & Slot, N.W. (2007). *De Deltamethode voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling* Utrecht: MO-groep
- O'Keefe, M. (1995). Predictors of child abuse in martially violent families. *Journal of Interpersonal Violence*, 10 (1), 3-25.
- Oosterlaan, J., Prins, P.J.M., Hartman, C.A., & Sergeant, J.A. (1995). *Vragenlijst voor Angst bij Kinderen (VAK). Zelfrapportagevragenlijst voor angst bij kinderen van 6-12 jaar. Een Nederlandse bewerking van de Fear Survey Schedule for Children-Revised (FSSCR)*. Handleiding. Swets, Test Services.
- Slot, N.W., Theunissen, A., Esmeijer, F.J. & Duivenoorden, Y. (2002). *909 zorgen. Een onderzoek naar de doelmatigheid van de ondertoezichtstelling*. Amsterdam: Vrije Universiteit, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek, afdeling Orthopedagogiek.
- Straus, M.A. (2001). *Handbook for the Conflict tactics Scales (CTS), including revised versions CTS2 and CTSPC*. Durham, NH: Family Research Laboratory, University of New Hampshire.
- Straus, M. A., Hamby, S., Finkelhor, D., Moore, D.W., & Runyan, D. (1998). Identification of child maltreatment with the Parent-Child Conflict Tactics Scales: Development and psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse & Neglect*, 22, 249-270.

- Unicef. (2003). *State of the World's Children*. Geneve: Unicef.
- Van der Hal- van Raalte, E. (2007). *Early childhood holocaust survival and the influence on well-being in later life*. Dissertatie Universiteit van Leiden. Leiden: Drukkerij Mostert & van Onderen.
- Vermeij, A., M. Dekovic en H. Baartman (2004). Van je ouders moet je het hebben? Het effect van jeugdervaringen op het oordelen over fysiek straffen in de opvoeding, *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 43, 361-370.
- Webster, S.W., O'Toole, R., O'Toole, A.W., & Lucal, B. (2005). Overreporting and underreporting of child abuse: teachers' use of professional discretion. *Child Abuse & Neglect*, 26, 1291-1296.
- Wolzak, A. (2005). *Registratie gegevens van de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling: Adviezen en meldingen in 2005*. Utrecht; NIZW.
- World Health Organization. (2005). *The World Health Report 2005: Make every mother and child count*. Geneve: WHO.
- Ijzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Noort-van der Linden, A.M.T. van, Bakerman-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling*. Leiden Attachment Research Program.